

otipati, izgublajo, zakaj vajeni so le jasnih in prijemljivih geometričnih načel in sklepati šele potem, ko so si dobro ogledali in otipali svoja načela. Vidiš pa jih komaj, bolj čutiš jih ko vidiš; neizmerno težko pa jih daš občutiti tistim, ki jih ne čutijo sami od sebe; tako rahle in mnogotere stvari so to, da je treba zares tenkega in nežnega čuta, da jih občutiš in po tem občutju koj in prav sodiš, največkrat ne da bi jih mogel dokazati po redu kakor v geometriji, ker pač njih načel nimamo tako v oblasti in ker bi bilo nekaj neskončnega tako početje. Treba je vsaj do neke mere stvar na mah sprevideti z enim samim pogledom, ne pa šele po stopnjah sklepanja. Tako se le redko dogaja, da bi bili geometrični duhovi tenkočutni in tenkočutni geometrični, zakaj geometrični hočejo take tenčine obravnavati geometrično in se osmešijo, ker hočejo začeti z opredelitvami in potem z načeli; na ta način pa se ne postopa pri sklepanju take vrste. Pa ne da bi duh tega ne storil; le tiho, naravno in brez umetnosti stori to, zakaj izraz presega moč vseh ljudi, a čut je dan le malokaterim.

Kadar pa nasprotno tenkočutne duhove postaviš pred trditve, ki se v njih ne spoznajo in ki moreš do njih samo po opredelitvah in tako neplodnih načelih, kakršnih niso vajeni gledati tako nadrobno, tedaj so ti tenkočutni — vajeni soditi na en sam pogled — tako začudeni, da se jim porajata odpor in gnus.

Izkrivljeni duhovi pa niso nikoli ne tenkočutni ne geometrični.

Geometrični duhovi, ki so samo geometrični, imajo torej pravega duha, a le, če jim dodobra vse razložiš po opredelitvah in načelih; drugače so zmotni in neznosni, ker imajo prav le ob dobro razjasnjenih načelih.

Tenkočutni duhovi pa, ki so samo tenkočutni, ne zmorejo potrpežljivosti, da bi se poglobili v zadnja načela miselnih stvari in domišljije, ki jih niso nikoli videli v svetu in so čisto izven rabe.«

(Blaise Pascal, Pensées 1; izdaja L. Brunschwig Oeuvres de Bl. P., zv. XII, str. 9 sl.)

DR. STANKO GOGALA

RELIGIJA IN KULTURA

Po kulturni filozofiji določamo razmerje med religijo in kulturo navadno in enostavno tako, da je tudi religija del kulture in da je eno izmed zelo važnih kulturnih področij, kot so n. pr. umetnost, znanost, gospodarstvo, etičnost, socialnost, politika, mogoče še vzgojstvo itd. Danes pač ni več kulturnega človeka, ki bi v tem smislu ne priznaval tudi religiji mesta v kulturi in bi ne pojmoval razvoja religije ter religioznega življenja kot razvoj obče-kulturnega življenja. Seveda so med kulturnimi filozofi razlike glede tega, ali poj-

mujejo vsa kulturna področja na enakopraven način in jih postavljajo drugo poleg drugega, ali pa vidijo v kaki posebni kulturni panogi višek kulturnega razvoja in postavljajo potem ostala področja v obliki nekake vrednostne lestvice drugo za drugim. To razporejanje kulturnih področij se vrši lahko iz stvarnih, objektivnih in notranje vrednostnih razlogov, kar naj pomeni, da se ozira razporejevalec le na višino in kvaliteto kulturnih vrednot, ki jih obsega kako kulturno področje, povsem v nemar pa pušča človeka, njegovo doživljanje in osebno ocenjevanje posameznih kulturnih področij in vrednot. V tem smislu postavlja n. pr. Fr. Veber religiozno vrednoto za najvišjo kulturno vrednoto, ker daje šele ona pravi stvarni in življenjski smisel ostalim vrednotam. Poznamo pa tudi take razporeditve, kjer zavzema najvišje mesto gospodarsko kulturno področje in ekonomske vrednote, seveda nekoliko pomešane s socialnimi in političnimi vrednotami, in kjer so ostale kulturne vrednote le nekakšna streha nad temeljnim gospodarskim področjem. Razporejanje kulturnih področij in vrednot pa izvira lahko tudi iz psihološkega opazovanja človeka in njegovega ocenjevanja ter pojmovanja posameznih kulturnih vrednot. Iz tega dušeslovnega, zato pa še vedno ne subjektivnega vidika se nam pokaže, da je enemu človeku tudi po doživljanju več vredna in pomembna neka določena kulturna vrednota, dočim se drugi najbolj navdušuje in razživlja v nekem drugem kulturnem področju itd. Na ta način nastanejo različni življenjski in svetovni nazori, ki se razlikujejo po tem, da ima eden to kulturno vrednoto za osnovni vidik svojega življenjskega in praktičnega odločanja, dočim imajo drugi zopet docela drugačne kulturne vrednote za osrednje izhodišče svojega praktičnega življenja. Na tak način bi spoznali poleg drugih tudi religiozni življenjski nazor, ki si je prisvojil religiozno kulturno vrednoto za svoje življenjsko vodilo in smernico.

Kulturna filozofija razpravlja dalje tudi o razmerjih med posameznimi kulturnimi področji, o medsebojnih vezeh in vplivih, o tem, kako vpliva n. pr. razvoj religiozne, moralne in socialne kulture tudi na gospodarsko, politično, umetnostno kulturno življenje itd. Te ugotovitve so deloma praktičnega značaja, ker se ustavljajo pri stvarnih in resnično obstoječih odnosih med kulturnimi področji, deloma pa so tudi normativnega značaja in bi hotele pokazati pravilni in idealni odnos med različnimi vrstami kulture. V tej razpravi bi se hotel omejiti samo na eno tako razmerje in bi vzel kot izhodišče religijo ter pokazal njen odnos do ostale kulture. Pokazal bom deloma resnično obstoječe odnose, ker bi hotel na ta način odgovoriti vsem onim, ki so mnenja, da stoji religija nujno izven ostalega kulturnega življenja in da se religiozno kulturni človek ne more izživljati v prav tako bogatem, svobodnem in sproščenem osebnem kulturnem življenju kot n. pr. umetnostno ali znanstveno kultiviran človek. Deloma pa hočem vendar opozoriti na možnosti, kako bi mogla postati osebna religiozna kulturnost polnejša in bogatejša v zvezi z ostalo kulturo

in z njenimi kulturnimi pridobitvami ter ustanovami. Omejiti pa se hočem vendar tako, da bom pokazal enostranski odnos religije do ostale kulture, čeprav bi bilo zelo zanimivo tudi obratno razmerje, v katerem bi se pokazalo, koliko morejo sprejeti in koliko tudi resnično sprejemajo druge kulturne smeri od religije in od religioznega kulturnega življenja.

Med religijo in ostalo kulturo, ali bolj osebno, med religioznim človekom in med ostalim kulturnim življenjem sta dve razmerji. Prvo pomeni stvarni odnos religioznega človeka do kulture sploh, ali drugače, pomeni to, kako religiozni človek sploh gleda ostalo kulturo. Najprej naj ugotovim, da je že religiozno življenje samo zelo bogato kulturno življenje in da more docela izpolniti človeka. Religija je pač toliko obsežna in vsebuje toliko najvišjih vrednot, ki so dvignjene še nad vsakdanje življenje, da je popolnoma mogoče, da se zadovolji človek samo z njimi in da živi tudi v tem svetu samo v odsevu onstranskega božjega sveta. Tudi tako duhovno življenje je zelo bogato, zelo razgibano in tudi zelo osebno. Vendar pa je takih ljudi zelo malo. So to resnično svetniški ljudje, ki so na poseben način poklicani od Boga in katerim daje Bog posebne milosti, s katerimi jih stalno vzdržuje v največji bližini in v najintimnejšem kontaktu s seboj. Velika večina ostalih ljudi pa tega ne zmore. Za ene je razlog ta, da smo mnogo premalo zbrani in preveč površni in da zato ne moremo seči religiji in njeni kulturi do dna in ne znamo osebno in duhovno živeti od nje in od njenih vrednot. To življenje se nam zdi vendar premalo in zato se oziramo še po drugih vrednotah in področjih, ki bi mogla izpolniti našo dušo s polnim življenjem. Za druge je razlog ta, da stoje po svojem poklicu in po svoji življenjski poklicanosti sredi razgibanega življenja in so radi življenjske nujnosti prisiljeni, da se razgledajo tudi po ostali kulturi in da spoznajo tudi ostale kulturne vrednote. More pa se zgoditi, da je enemu ali drugemu tako zanimanje za ostalo kulturo le vsiljeno in da ne čuti osebne potrebe po tem, da bi zaživel in živel tudi v tej kulturni smeri. Tretji razlog za človekovo razgledovanje po široki kulturi pa je ta, da je tudi na osebni način spoznal in doživel notranjo in neposredno vrednost ostalih kulturnih vrednot. Ob neposrednem stiku z umetnostjo, znanostjo, moralnostjo, socialnostjo, narodnostjo, vzgajanjem itd. je sam doživel vrednost lepote, resnice, dobrote, človečnosti, narodnosti, človekove notranje oblikovanosti itd. To doživetje kulturnih vrednot je bilo tako močno, da je začutil kulturno pomembnost teh kulturnih panog in da jih ne gleda samo z vidika religije in religiozne kulture, temveč tudi same zase in neposredno. Zato je postalo zanj življenje v teh kulturah osebna potreba, zato se iz notranje nujnosti zanima za razvoj znanosti, umetnosti itd., zato hoče živeti bogato in polno kulturno življenje ter ne zamuja prilik, ob katerih bi si mogel obogatiti svojega duha in svojo dušo iz zakladnic teh kultur. Tak človek je našel edino pravo pot do kulture sploh, ker je ob stiku in

delu z njo začutil in doživel njeno vrednost in ker se je mogoče celo odločil, da bo kako produktivno delal v kaki kulturni panogi.

Tako pot do drugačnih kulturnih smeri more najti tudi religiozni človek, t. j. človek, ki je zakoreninjen predvsem v religiji in ki živi iz nje svoje polno in osebno življenje. Kljub temu, da ga religija izpolnjuje s svojimi vrednotami in s svojimi vidiki, je vendar zagledal in našel notranji smisel in pomembnost tudi za delo v drugih kulturah in zato išče odslej tudi v njih zadostitev svoji potrebi po spoznanju in po doživetju močnih, lepih in polnih doživljanjev. V drugačni in neverški kulturi išče odslej izpopolnitve za vse to, česar mu religija sploh ne daje ali pa kar dobi od nje v tako majhni meri, da mu osebno ne zadostuje. Tak človek hoče živeti širše in še polnejše kulturno življenje in v njem hoče izpopolniti svoje spoznanje in svoje doživljanje vseh vrst vrednot in dobrin. Tako pride do prvega stika in razmerja med religiozno in med ostalo kulturo v kulturno prebujenem religioznem človeku.

V tem razmerju pa religiozni človek ne gleda nereligiozne kulture nekam od zgoraj in od strani. Ostala kultura mu najprej ni samo sredstvo za izpopolnitev njegove religiozne kulture. Iz neke osrednje kulturne panoge je mogoč dvojen pogled na ostalo kulturo. Mogoče je gledati vso kulturo samo z vidika take osrednje kulture, tako da gleda in vidi n. pr. religiozni človek na ostali kulturi samo to, kar bi moglo kako ustrezati religiozni kulturi, kar bi jo moglo kako obogatiti, razširiti itd. Mogoče pa je tudi, da gleda religiozni človek ostalo kulturo neposredno in da pri tem prav nič ne izhaja iz religije in iz svoje religiozne usmerjenosti. V tem primeru religiozni človek spoznava sicer umetnost, znanost itd. radi umetnosti in lepote, radi znanosti in resničnosti itd. same in ga nič ne ovira pri njegovem spoznavanju ter uživanju kulture. Nič ga tudi ne omejuje, ker noče spoznati le tega, kar bi moglo pomagati in obogatiti kaj drugega, temveč hoče spoznati in doživeti vso znanost in vso umetnost, vsa različna dejstva in vse panoge ter vede, vsa umetnostna dela in vse panoge umetnostnega dela itd. Religiozni človek hoče *kultivirati* samega sebe in ker je spoznal nove vire, ob katerih bi se pomnožila in obogatila njegova osebna kulturnost, zato črpa in sprejema iz njih vse, kar mu morejo nuditi vrednega, lepega in resničnega. Njegov pogled in njegovo izhodišče v splošno kulturo je zato docela *avtonomno*, kar pomeni, da se uglobi v kulturno področje samo, v znanost, umetnost itd., in da spoznava vrednote in resnice ter posamezna dejstva iz teh kultur na neposreden in neomejen način. Religiozni človek se dobro zaveda, ali bi se vsaj moral zavedati, da je vsako kulturno področje *avtonomno* in *samostojno*, da ima neke svoje posebne zakonitosti, vrednote in resnice, da vsako zase zajema del objektivnosti in stvarnosti vesoljstva, da vsako zase prodre do posebnega dela objektivnega duha in da zato radi kulture in radi svoje notranje rasti ne sme prihajati v splošno kulturo iz nekega določenega vidika,

ki je sam zase lahko zelo kulturnen, vendar pa omejuje človeku pogled in možnost sprejemanja kulturnih vrednot. Tudi religiozni človek dobro ve, da je vidik religioznosti za ostala kulturna področja lahko preozek in da postane zato heteronomen in nestvaren. Kakor je nemogoče, da bi kdo spoznal umetnost v vsej globini in v vsej kulturni vrednosti z vidika znanosti, ali kakor je nemogoče, da bi spoznal kdo bistvo gospodarstva samo z vidika znanosti in umetnosti, tako je nemogoče, da bi kdo živel in se osebno udejstvoval n. pr. v umetnosti ali v znanosti, če bi jih gledal in ocenjeval samo z vidika religije. Saj bi se utegnilo zgoditi, da bi sploh ne spoznal vrednosti te ali druge kulturne panoge za človeka in življenje, da bi si zato to ali drugo kulturo samo površno ogledal in mogoče ugotovil, da je za njegovo religiozno življenje tak stik že zadosten. Mogoče pa bi prav radi vidika religiozne kulture prezrl in sploh ne začutil zelo važnih in pomembnih splošnih kulturnih resnic in vrednot, ker bi se pokazale z religioznega vidika brezpomembne ali celo nepotrebne. Religiozni človek je toliko širokogruden in osebno ter kulturno sproščen, da ceni vsako kulturno področje zase in neodvisno od drugih in zato se močno trudi, da bi bil pri sprejemanju splošne kulture po možnosti avtonomen in neodvisen. Čeprav se dobro zaveda, da more obsegati vidik religiozne kulture vsa ostala kulturna področja, pa tudi vse posamezne vrednote in resnice iz teh kulturnih smeri, ker je religiozni vidik pač najširši kulturni vidik, se vendar lahko boji te nevarnosti, da bi gledal in ocenjeval splošno kulturo z vidika religioznih vrednot in da bi določal vrednost drugačnih kulturnih vrednot posredno in zato lahko ozko in subjektivno. Proti tej nevarnosti ne govori dejstvo, da je religiozna vrednota in religiozni vidik vendar tako širok, da zajame vse ostale kulturne vrednote in da ne more prezreti nobene, ki bi bila resnično vredna. Res je religiozni vidik najširši, ker je osnova religioznega življenja Bog in ker obsega ta vrednota zaradi svoje stvarne določenosti nujno vse ostale vrednote in resnice. Toda le v objektivnem smislu velja, da je religiozni vidik najširši in najobsežnejši, kar pomeni, da bi ne prezrl nobene resnične kulturne vrednote samo tisti človek, ki bi do dna dojel vso polnost Boga in bi na absolutni način dojel vse religiozne vrednote. To pa je popolnoma nemogoče in bi morali sami postati bogovi, da bi dojali Boga. Iz tega razloga je torej subjektivno, t. j. za resničnega in živega posameznega religioznega človeka vendar mogoče, da bi bil krivičen do splošne kulture in do spoznanja kulturnih vrednot, če bi jih hotel dojemati in uživati z vidika religiozne kulture in posameznih po njem na več ali manj popolni ali nepopolni način spoznanih religioznih vrednot. Ker je že človekovo spoznanje religioznih vrednot nepopolno, zato bo gotovo nepopolno tudi spoznanje splošne kulture, če bi izhajal iz heteronomnih, tujerodnih vidikov. Pozneje bomo mogli ugotoviti, da je tudi za popolnost spoznanja religiozne kulture zelo važno neposredno spoznanje ostale in splošne kulture in da šele združitev obeh

vidikov nudi nekako popolno sliko o objektivni stvarnosti. Zaenkrat pa moramo ugotoviti, da je in da mora biti prvotni odnos religioznega človeka do ostale kulture takšen, da pri njenem spoznavanju ni zavisen od ozkega in osebnega spoznanja religiozne kulture.

Religiozni človek ima vprav zaradi svoje religiozne usmerjenosti še poseben razlog za neposredni način spoznavanja obče kulture. Jedro tega razloga je v tem, da je dojel smisel in polnost Boga na zelo poglobljen način in da je res neposredno začutil, da so v onstranskem božjem svetu vse resnične kulturne vrednote med seboj enake in da obstaja ena sama vrsta kulturnih vrednot, v kateri preneha razlika med socialnimi, moralnimi, umetnostnimi itd. vrednotami. Različnost kulturnih vrednot obstaja le zaradi nas in zaradi našega nepopolnega načina spoznavanja ter zaradi našega enostranskega gledanja in doživljanja sveta in življenja. Ker imamo različne duševne sposobnosti in ker z vsako vrsto doživljanjev spoznamo nekaj drugega in nekaj posebnega, zato mislimo, da je svet vrednot tudi sam po sebi različen in da ga smemo tudi objektivno razlikovati po vrstah doživetih vrednot. Religiozni človek pa gleda svet in življenje tudi iz izpremenjenega vidika božjega sveta in ker se mu Bog prikazuje kot začetnik in nositelj tega sveta enoten in enovit, zato veruje, da je tak tudi ustvarjeni svet. Zato obstoji samo ena sama resnica in ena sama vrednota, čeprav jo gledamo z različnih vidikov. S tega vidika pa je zato za religioznega človeka nujno, da gleda in spoznava tudi znanstvene, umetnostne, narodnostne, socialne itd. vrednote neposredno in avtonomno, kajti prepričan je, da bo po tej poti spoznal zopet del enotnega božjega sveta, ker bo spoznal toliko in toliko pravih resnic in vrednot, ki so že kot resnice in vrednote deli božjega sveta in božjega bistva. Zato pomeni religioznemu človeku tudi neposredno spoznavanje znanosti, umetnosti itd. spoznavanje božjega sveta in božjega bistva, katerega upa tem natančneje spoznati, čim manj bo mešal vidike in načine spoznavanja različnih kulturnih področij. Vsako kulturno področje in vsaka kulturna vrednota je za religioznega človeka del božjega sveta in zato ima zanj vsako spoznanje neke resnice ali vrednote nekaj svetostnega in ga prime nekak svetostni strah, kadar se tako ali drugače peča s kulturo.

Avtonomnost pogleda na splošno kulturo pa ima religiozni človek, bodisi da samo pasivno sprejema od kulture in od kulturnih vrednot, bodisi da je tudi aktiven in produktiven v kulturnem življenju. Zaenkrat ostanimo pri sprejemanju kulturnih vrednot. Religiozni človek se torej zelo in poglobljeno peča n. pr. z znanostjo in sprejema od nje na enako neposreden način, kakor katerikoli drugače usmerjeni človek. To ne velja samo za tiste znanstvene panoge, ki so toliko pozitivne, da sprejemanje posameznih dejstev nič ne zavisi od siceršnje kulturne usmerjenosti in od svetovnega ter življenjskega nazora. Isto neposrednost ima religiozni človek tudi do bolj duhovnih ved, kot so n. pr. zgodovina, pedagogika, filozofija, literarna zgodovina itd. Pri

matematiki, pedagogiki ali filozofiji je religiozni človek toliko avtonomen, da spoznava in sprejema brez vseh predsodkov in da mu je edini vidik za njegovo kritičnost pri sprejemanju — pravilnost in resničnost. Zato ne izbira med znanstvenimi resnicami le tistih, ki se nekako skladajo z njegovo miselnostjo in ki podpirajo njegovo kulturno in življenjsko smer. Vse, kar je resnično in utemeljeno v stvarnih dokazih, je zanj prav tako del znanosti, kakor pri kateremkoli drugem človeku. Gotovo je res, da se mu ob kakem dejstvu pojavi tudi kritična misel, ki izvira iz njegove miselnosti, saj se zgodi to vsakemu človeku, ki ima res izdelan svetovni nazor. Tudi materialistično ali kako drugače idealistično usmerjen človek postane kdaj pa kdaj pozoren na kako dejstvo iz te ali druge znanstvene panoge, ki se ne sklada z njegovo usmerjenostjo. In kakor more tak človek pustiti zaenkrat v nemar svoje kulturno prepričanje in skuša neposredno ter objektivno spoznati, ali je kaj na čudnem dejstvu, tako zmore to tudi religiozni človek, ki se prav nič ne boji za svoja prepričanja in trdno ve, da ne more spoznati nič takega, kar bi popolnoma nasprotovalo njegovemu svetovnemu nazoru, prepričan pa je, da more eno ali drugo dejstvo bistveno izpopolniti njegovo religiozno gledanje na svet in življenje. Zato se religiozni človek ne zapira pred znanstvenimi spoznanji in jih sprejema z isto prostodušnostjo kot vsi drugi ter postane lahko resnično objektivno znanstveno izobražen človek v tem ali onem znanstvenem področju. Posebej naj omenim, da skuša religiozni človek danes prav posebno študirati človekovo duševnost in da noče ostati pri nekih več ali manj samo po religiozni poti pridobljenih predstavah o človekovem duševnem življenju. Spoznati hoče resnično duševnost živega človeka z vsemi mogočimi sposobnostmi, ker bi hotel priti še do boljšega razumevanja za dejanja in za duševne težave živega človeka.

Religiozni človek pa se uglobi tudi v narodnostno, socialno, moralno, gospodarsko in politično kulturo ter hoče ob teh virih kulturnih vrednot obogatiti svojega duha in svojo dušo. Tudi to kultiviranje se vrši brez vseh predsodkov in religiozni človek hoče res neposredno dojeti in doživeti n. pr. resnično vrednost narodnosti, ki nima nikakršnih tuje-rodnih primesi, temveč ima svojo vrednost v prirodnosti in nujnosti, katere ni mogoče utajiti. Zato je religiozni človek tudi iz srca narodnostno zaveden in pojmuje to vrednoto kot elementarno in absolutno kulturno vrednoto, katere ne gleda samo skozi veljavnost in obsežnost drugih vrednot. Religiozni človek hoče na neposreden način spoznati tudi vso zapletenost in problematičnost socialnega, moralnega, gospodarskega in političnega življenja. Glede teh kulturnih področij noče biti toliko apriorističen, da bi hotel pregledati vso problematiko le z vidika svoje religioznosti. Uvidi namreč, da more obstati tudi samo na socialnem, moralnem itd. področju in da dobiva od tod nov in živ material neposrednih pojavov in primerov, ki obogatijo njegovo religiozno življenje. Religiozni človek se noče odrezati od tega, kar mu pokaže in pove tudi naravna morala, naravni in stvarni pogled na

socialno življenje, notranje zakonitosti gospodarskega in političnega življenja itd. Četudi je moralno in socialno doživljanje ter ocenjevanje že del njegovega religioznega življenja, je vendar religiozni človek prepričan, da bo kot moralno in socialno, gospodarsko in politično kultiviran človek spoznal več moralnih, socialnih vrednot in kvalitet na kakem neposrednem in enkratnem ter življenjskem pojavu in dogodku, kot pa, če bi se že naprej popolnoma prepustil včasih zelo splošni in šablonski sodbi svojega religiozno določenega in utemeljenega moralnega in socialnega doživljanja. Gotovo je res, da prava in polna religioznost obsega tudi vso moralnost in socialnost, vendar je vprašanje za vsakega posameznika, koliko je njegova religioznost res polna in popolna in koliko resničnih moralnih in socialnih vrednot ali ne vrednot zato res pozna, pregleda in lahko oceni. Zato skuša postati religiozni človek tudi neposredno moralno in socialno, gospodarsko in politično kulturen, kar pomeni, da si skuša pridobiti neposredni pogled za dobro in slabo, za pravično in krivično, za dovoljeno in nedovoljeno, za pametno in nespametno, za koristno in nekoristno. Tak odnos do moralne in socialne kulture pa dobi religiozni človek predvsem tedaj, kadar začuti pravo jedro religioznosti, ki se ne izživlja samo v moralnosti in socialnosti ter v odnosih do človeka in do sebe, temveč prav posebno v odnosu do Boga, v molitvi in češčenju, v bogupodobnosti itd., od koder dobi moralnost in socialnost do posameznega človeka šele svoj pravi smisel in pomen. Psihološko pa je mogoče včasih celo zelo dobro, da ostanemo samo pri naravnih moralnih in socialnih vrednotah in dolžnostih, katere spoznamo mnogo bolj neposredno, ker jih doživimo ob posameznih živih odločitvah in dejanjih in ne pridemo do njih samo po splošnih načelih in po sklepanju iz nekkih splošnih moralnih in socialnih predpisov. Če smo kot religiozni ljudje tudi glede moralnosti in socialnosti avtonomni, nam je večkrat lažje priti do resničnega moralnega in socialnega duha ter smisla po edinih dejanjih, kot če se samo apriorno in po analitičnem sklepanju odločimo zanje ali proti njim. Seveda nočem trditi, da bi religiozni človek sploh ne doživljal resničnega in globoko doživetega moralnega in socialnega duha. Saj velja, da je moralni in socialni duh v načelu sestavni del resničnega religioznega duha. Vendar je za praktične življenjske primere in za žive posameznike, ki nismo vedno najpopolnejši religiozni ljudje, zelo mogoče, da se ustavljamo samo pri farizejski moralnosti in socialnosti, t. j. pri formah in oblikah in da doživimo le malo notranjega duha te kulture. Zato je gotovo vsaj iz praktičnih razlogov zelo prav, če je religiozni človek tudi na moralnem in socialnem področju avtonomen in skuša najprej neposredno doživeti moralnega in socialnega duha dejanj in odločitev.

Religiozni človek pa si ohrani in si mora ohraniti avtonomnost sprejemanja kulturnih vrednot tudi pri tisti kulturi, ki združuje po svojem načinu ustvarjanja največ kulturnih vrednot in ki daje najboljše duševno in duhovno življenje — pri umetnosti. Do umetnosti

religiozni človek ni in ne sme biti mirnodušen, ker vsebuje ta po eni strani najpopolnejše in najbolj žive vrednote in ker imajo po drugi strani te vrednote moč, da oblikujejo, usmerjajo in vzgajajo celega človeka. Zato je religioznemu človeku živo potrebno, da sprejema kulturne vrednote tudi iz umetnin. Važno pa je, da je religiozni človek tudi pri tem kultiviranju docela neposreden in da nima nikakšnega osebne ali svetovnonazornega predsodka zoper sprejemanje lepote. Lepota mu je izraz božjega bistva na eni strani in lepota je na drugi tako močna in oblikovalna vrednota, da se ji nikakor noče odreči. Tudi religiozni človek bi se rad vzgojil k temu, da bi imel sposobnost neposredno začutiti in doživljati umetnostnega duha, da bi mogel dojemati lepoto iz umetnostnih del in da bi ne šel prazen od koncertov, knjig, razstav itd. Nič ozkega in omejenega ne najdemo pri njem, ker dobro ve, da je vsaka resnična umetnina vredna, da oblikuje njegovo dušo. Zato se religiozni človek ne zapira pred gledališčem, hodi rad na koncerte, z užitkom prebira knjige najmodernejših umetnikov, čeprav ne najde vedno oblikovane samo religiozne vsebine. Religiozni človek je toliko avtonomen, da se prepusti umetninam na neposreden način in sprejema od njih vse vrednote, ki jih je umetnik po svojem doživetju položil vanje. Saj je tudi za religioznega človeka zelo zanimivo spoznati razne idejne in življenjske probleme, ki gibljejo in mučijo sodobnega človeka, prav tako pa ga zanima tudi umetnikova rešitev takih problemov, čeprav bi mogoče sam rešil probleme drugače. Vendar pa se more zgoditi, da ob umetniško močnem podajanju začuti kako novo in upoštevanja vredno stran tega ali onega življenjskega problema. Tako se zgodi, da sprejema religiozni človek od umetnin ali samo oblikovno in lepотно stran, ali pa tudi kulturne poglede umetnikov na različne probleme in si ob njih na neposreden način obogati svojega duha, svojo življenjsko skušnjo in svojo sposobnost za razumevanje sočloveka. Seveda bo religiozni človek zavrgel tudi marsikatero umsko ali vrednostno osnovo umetnine, kako rešitev in kako gledanje na svet in življenje, vendar pa bo mogel ostati pri kulturni pomembnosti celotnega dela, kolikor je res umetnina in kolikor je izraz pristnega doživljanja umetnikove osebnosti. Religiozni človek je toliko sproščen in širokogruden, da zna razlikovati umetnostno vrednoto od vsebinskih osnov umetnine in da vendar lahko uživa neko umetnino, čeprav bi rajši videl, da bi v nji ne bila oblikovana ta ali ona ideja. V tem smislu je torej tudi svet lepote in umetnosti odprt religiozno doživljajočemu človeku, ki si ob njem bogati svoja spoznanja in moč svojega doživljanja. Predvsem pa je važno, da nastane v njem živo občutena potreba po lepoti in da si privzgoji sposobnost za doživljanje umetnostnega duha, ki je lahko tudi nezavisen od religioznega duha, lahko pa ga po svoje tudi obogati. V tem smislu se ne zgodi na umetnostnem področju nič pomembnega, ob čemer bi si religiozni človek ne hotel poživiti svojega duha in svojega doživljanja.

Načelo avtonomnosti in neposrednosti pa velja za religioznega človeka tudi pri kulturnem ustvarjanju. Dobro ve, da je poglavitna zahteva za znanstveno delo objektivnost in stvarnost, ki ni nič vplivana od kakih osebnih ali svetovnonazornih činiteljev. Zato je religiozni človek ustvarjajoči znanstvenik na kateremkoli področju, tako kakor vsakdo drugi. Tudi zanj obstoje zahteve znanstvene resničnosti, tudi on mora opravljati zelo podrobno delo znanstvenega raziskovanja, tudi on po možnosti prinaša temeljite dokaze za svoja intuitivna ali pa neposredno izkustvena spoznanja itd. Na znanstvenem področju je religiozni človek prav zaradi svoje religioznosti najprej in samo matematik, zgodovinar, filozof, pedagog, literarni zgodovinar itd. Tudi on nujno upošteva metode raziskovanja, ki so primerne predmetu in se z zavestjo odgovornosti strogo upira vsem heteronomnim vplivom. Seveda upošteva tudi motive in razloge iz religiozne kulture, toda to le tedaj, kadar so stvarno na mestu in kadar so resnične razlage za neko drugačno resnico ali vsaj za neko teorijo. Religiozni človek zato ne izhaja iz religije v znanost, temveč gre obratno pot iz znanosti v religijo, čeprav ima tudi nekatere osnove religije in svoje religioznosti za znanstveno utemeljene in veljavne.

Za ustvarjevalno delo religioznega človeka na moralnem, socialnem, narodnostnem, političnem in gospodarskem področju veljajo iste zahteve kot za način sprejemanja teh kulturnih vrednot. Tudi religiozni človek skuša biti na teh področjih neposreden in povsem stvaren, ne vnaša najprej religioznih vidikov, ki bi mogli motiti spoznanje te ali druge vrednote. Spoznati in doživeti hoče to, kar je samo po sebi res moralno, socialno in narodnostno vredno na eni strani in kar je politično in gospodarsko pametno in koristno na drugi. Edina razlika za religioznega človeka je ta, da ta kulturna področja skuša povezati in da jih gleda z nekoliko širšega in enotnega vidika. Sicer prizna tudi gospodarstvu in politiki svojstveno sfero predmetov in zakonitosti, ki se dajo gledati, spoznati in reševati samo na gospodarski in politični način. Vendar zahteva tudi za gospodarsko in politično spoznavanje in udejstvovanje moralne in socialne vidike, ker hoče, da je vsako resnično kulturno delo končno vendar delovanje človeka in da je človeško, ker bi sicer nehalo biti kulturno. Kakor zahteva religiozni človek za znanstveno delo popolno poštenost, tako zahteva tudi za gospodarsko in politično delo, da je pošteno in odkritosrčno. To je edino prekoračenje avtonomnosti kulturnih področij, pa še to je samo navidezna kršitev neposrednosti spoznavanja kulturnih vrednot, kajti prav tako dela tudi moralno, socialno in znanstveno usmerjen človek, ker ima čut za kvaliteto kulturnosti in ker ve, da sta moralnost in socialnost pri vseh kulturnih vrednotah in pri vsakem kulturnem delu sestavna in nepogrešljiva dela kulturnosti.

Posebej naj omenim še ustvarjanje religioznega človeka na umetnostnem področju. Tudi njemu je umetnost neposredni in živi izraz močnega in polnega umetnikovega doživljanja. Tudi religiozni človek

ustvarja umetnine na tak način, da daje vanj čim več samega sebe in svojega pristnega doživljanja, tudi on oblikuje v umetniški obliki svoja gledanja na svet in življenje, prikaže v umetninah svoje rešitve življenjskih in osebnih problemov in tudi zanj je umetnostno delo način, pri katerem se očisti njegova duša spoznanj in zagledanj, do katerih je prišla po težkem notranjem trpljenju. Zato je religiozni človek prav tako neposredni umetnik, kakor vsak drugače usmerjeni, toda umetniško doživljajoči človek. Nikake pravice nimamo, da bi očitali prav religioznemu človeku, da ga njegova religija nekako ovira in da ne more položiti sebe samega v umetnine. Religiozni človek-umetnik more oblikovati v umetninah docela nereligiozne probleme, ki ga trenutno osebno zanimajo in za katere je našel močno in primerno umetnostno obliko. Še večkrat pa obravnava tak človek v umetninah religiozne motive in probleme, ker je umetnost tudi zanj izraz njegovega osebnega doživljanja in ker je kot religiozni človek pristno doživel to ali ono religiozno vrednoto, je v sebi naletel na ta ali oni religiozni problem in ga mogoče tudi rešil. Saj je za umetnika edino vprašanje, ali se mu je izlila in oblikovala umetnina iz pristnega in osebnega doživetja, prav nič pa ni važno za umetnino, ali so problemi in vrednote iz religioznega ali kakšnega drugačnega področja. Kakor priznavamo socialno usmerjenemu človeku, da je kot umetnik docela sproščen in osebno doživljajoč človek, tako si moramo misliti tudi religioznega človeka kot docela sproščenega oblikovalca, ki ustvarja umetnine iz svojega osebnega in pristnega doživetja religije, religioznih vrednot in religioznih odnosov. Saj za religioznega človeka religija ni samo nekaj zunanjega in predpisanega, neka zunanja forma, ki ga tlači in omejuje, temveč je svet njegovega osebnega in pristnega doživljanja, je njegovo osebno in duhovno življenje ter izživljanje, je nujna potreba njegove duše. Imamo že dosti tudi slovenskih religiozno doživljajočih umetnikov, ki ustvarjajo iz svojega religioznega doživljanja in se docela sprostijo v religioznem življenju. Za nikogar ne more biti dokaz, da je religiozni umetnik po religiji vezan in da zato kot umetnik ne pride do svoje osebne oblike ter do svobodnega ustvarjanja, ker je v njem religiozno življenje tako živo, da pride do občutenih konfliktov in da take konflikte izraža tudi v umetnini. Osebna sproščenost se ne kaže samo v tem, da nekdo na poln način doživlja to ali ono vrednoto in da pri tem ne čuti nikakega osebnega problema ter konflikta, temveč pomeni tudi pristno doživljanje dualizma, osebnih bojev, osebnega upiranja, nasprotja med zakonom mesa in zakonom duha, nasprotja med prečloveškimi željami pa med božjim klicem itd. Tudi taki konflikti pomenijo pristno in osebno religiozno življenje in religiozni človek nikakor noče, da bi izginili iz njega taki konflikti, ker mu pomenijo vendar bogato duhovno življenje in njegovo rast v religioznost. Njegovo priznavanje religioznih vrednot ali pa njegovo osebno upiranje proti njim, oboje skuša oblikovati tudi v umetninah, pa je docela podobno priznavanju ali pa upiranju proti etičnim vred-

notam ter dolžnostim pri etično usmerjenem in doživljajočem človeku. In vendar ne bo nihče rekel, da etične vrednote in dolžnosti toliko ovirajo etičnega človeka, da bi ne mogel svobodno in kot sproščen človek ustvarjati umetnostnih del z etično osnovo in vsebino. In vendar so religiozne vrednote in dolžnosti, pa tudi konfesionalne, verske vrednote in dolžnosti, lahko dosti širše kot etične vrednote in norme, in dajo religioznemu človeku vso možnost, da se v njih osebno in doživetostno sprosti in da iz te sproščenosti umetnostno ustvarja. Še enkrat naj poudarim, da tudi doživeti religiozni boji niso izraz nesproščenosti in vezanosti religioznega človeka in da morejo prav dobro služiti kot vsebina najmodernejše umetnine. Saj se odigravajo najrazličnejši religiozni boji, ki so osnovani večkrat že v naravnem nasprotju med telesom in duhom, v duši vsakega posameznega človeka, prav posebno težko pa trpi zaradi njih sodobni človek, čeprav se dela kdaj navidezno mirnega in uravnovešenega. Zato so umetnostna dela s tako vsebino za marsikoga tako resnična in potrebna izpoved, kakor so bila Cankarjeva dela za marsikoga izpoved tega, kar je sam v sebi težko doživljal, pa ni imel besedi, da bi svoje doživljanje tudi izrazil. Naši mlajši religiozni pesniki, pa tudi slikarji in kiparji, se prav nič ne silijo k temu, da bi ostali pri svojih umetnostno oblikovanih izpovedih religiozni in katoliški, temveč so sproščeni v osebno doživljanju katolištva in religioznosti ter nudijo prav zato sodobnemu človeku, ki je sam ves razbičan zaradi raznovrstnih problemov, tolažbo in polnost religioznega-kulturnega izživljanja. Nihče pa nima pravice, da bi imel za zdravo, polno in resnično samo tisto duhovno in duševno življenje, ki ga sam živi in doživlja in da bi očital vsakemu drugačnemu, toda enako močnemu in doživetemu gledanju in reševanju življenjskih, tudi erotičnih problemov, da je neživljenjsko, nemogoče, bolno, osebno vezano in da je zato nemogoče, da bi služilo kot vsebina sodobne umetnosti. Vsako močno in osebno doživetje, ki je razen tega še močno in osebno umetnostno primerno oblikovano, je lahko osnova za veliko in polno umetnostno pomembno delo, ker umetnosti pač prav nič ne določa in ne omejuje svetovni nazor.

Toliko je potrebno povedati o prvem razmerju med religijo in kulturo oziroma o odnosu religioznega človeka do splošne kulture. Z nekaj besedami naj omenim še drugi odnos, ki obsega predvsem pomen ostale in splošne kulture za religiozno kulturo in za religioznega človeka. Še enkrat naj ugotovim, da je tudi religiozno področje avtonomno, da ima svoj svet predmetov in vrednot in svojstveni način spoznavanja. Zato se pač marsikdo zadovolji samo s spoznavanjem religioznosti. Vendar moramo uvaževati tudi to, da je prav religiozna kultura najširša in najgloblja, ker ji je osnova neskončni in absolutni Bog. Zato bi se moral religiozni človek v namenu, da čim popolneje spozna religiozne predmete in vrednote, poslužiti vseh drugačnih kulturnih vrednot in področij, s katerimi bi si pridobil ono potrebno splošno kulturnost, s katero bi po možnosti doumel in doživel religiozni

svet. Reči smemo, da bo postal nekdo tem bolj religiozno kulturnen in da bo doživel tem več in tem globlje religiozne vrednote, čim več obče kulture bi prišlo v njegovega duha in v njegovo duševnost in čim splošneje kulturnen bi postal. Obča kultura ne ovira razvoja religiozne kulture, temveč jo pospešuje in pogloblja. Čim bolj je kdo resnično znanstveno, umetnostno, socialno, moralno, narodnostno itd. kulturnen, tem večjo možnost ima, da bo deležen tudi zelo obsežne in globoke religiozne kulturnosti. Saj imajo ostale kulture toliko svojih vrednot in spoznanj, svojih gledanj in resnic, da se z njimi nehote poglobi in razširi tudi pogled in spoznavanje religioznih vrednot. Boga in njegov odnos do sveta in do nas spoznamo na mnogo neposrednejši, resničnejši in na bolj duhovni način, če smo doživeli tudi umetnostne vrednote, če smo spoznali to ali ono prirodoslovno, duhoslovno, filozofsko itd. resnico. Obratno pa je naše spoznavanje Boga in religioznih vrednot zelo borno, primitivno, skoraj bi rekel besedno, če nam manjka splošne kulturnosti. Ne rečem, da ni možna zelo globoka in neposredna vera brez obče kulturnosti, trdim le, da je religiozno življenje in spoznavanje premalo bogato, če ne zajemamo tudi iz splošne kulture. Zato je za sodobnega religioznega človeka potrebno, da naj podpre in pomnoži svojo religiozno kulturnost z vrednotami in resnicami obče kulture. Tega pa naj ne stori tako, da bodo splošne kulturne vrednote ostale izven njegovega osebne religioznega življenja, temveč da bo v sebi vse kulturne vrednote strnil v enoto, da bo v njem eno samo bogato kulturno življenje, ki se bo stekalo v religiozno izživljanje in v religiozno kulturno usmerjenost. Občo kulturo naj vloži v svojo religiozno kulturnost in iz občeskulturnih vrednot naj teče nov vir za njegovo religiozno življenje. Vse kulturne vrednote, obče in religiozne, naj prilagodi druge drugim, seveda ne nasilno in hote, temveč po stvarnih in logičnih vidikih, tako da bo pomnoženo njegovo religiozno in občeskulturno življenje. Sodobni religiozni človek naj živi sredi kulturnega življenja in naj se poslužuje vseh vrednot, do katerih je prišel po avtonomni poti, kot sredstvo za pomnožitev religioznega življenja. Vsa kultura naj se združi v njem v enoto, ki pa naj bo kot celota usmerjena v religiozno kulturnost. Samo tako pridemo do bogatega in osebne ter sproščene kulture in tudi do bogatega, osebne in sproščene religioznega življenja.

Enotnost obče kulturnih in religioznih vrednot ter njih notranja povezanost pa naj omogoči religioznemu človeku novo bogato in uspešno sprejemanje in ustvarjanje vedno novih kulturnih vrednot. Vedno naj bi ostal živ in dejaven kulturni človek ali celo kulturni tvorec, ki bi sprejemal iz svojega bogatega duhovnega življenja nove obče kulturne vrednote in resnice na eni strani in prihajal z njimi zopet do še globljih religioznih resnic in vrednot. Tako bi religiozni človek ostvaril že na tem svetu ono notranjo harmonijo med vsemi kulturnimi vrednotami, o kateri mislimo in verujemo, da je realizi-

rana v onstranskem ali ontološkem svetu, ki je enoten radi enovitosti svojega Stvarnika. Kakor je Bog po našem verovanju vir vsake kulture in izhodišče vseh kulturnih vrednot, tako bi združil tudi sodobni človek v sebi vse kulturne vrednote, čeprav bi mogel storiti to le v malem. Važno pa je, da tako združevalno delo nikdar ne preneha in da se medsebojno bogatenje in poglobljanje med občeskulturnimi in religioznimi vrednotami vrši v religioznem človeku vse dotlej, ko bo hipoma zagledal v Bogu vso in popolno združitev vseh kulturnih vrednot, ki so združene v religiozni vrednoti — popolnosti, absolutnosti in nujnosti.

F. S. FINŽGAR

»SIBIRIJA«

Odlomek

Ime ustvari ljudska duša. To ime je vselej pravo. Vselej zadene bistvo. Zato so zdeli naselbini izgnancev na široki ravnini, kamor jih je zrinilo mesto, ime Sibirija.

Pod razcefrano ponjavo, v senci kostanja je nočevala družinica: On, ona in dete.

»Torej si dobil koticček?« Žena Micka je stiskala lačnega otroka k suhim prsim.

»Koticček? Le nikar mi tako sladko ne govori. Koticček, koticček! Luknjo, za psa komaj, ne za ljudi.«

»Vsaj pod streho bomo.«

»Pod streho, skozi katero se zvezde vidijo.«

»Boš že kako zamašil.«

Otrok je zavekal. Žena ga je pričela ujčkati in tešiti. Od nekod se je slišalo petje ponočnjakov. Listje v kostanju je zašumelo. Ponjava je prhutala. Mož je vzel suknjič in ga ogrnil ženi čez pleča.

»Pa bo zeblo tebe.«

Mož ni odgovoril.

Sklonil se je, pobral trščico, jo zažgal in vtaknil v gašperček, kamor je naložil zadnja polenca.

»Ne bi bilo treba,« mu je skušala braniti, ker se ji je zdelo škoda.

»Bova laže vozila,« se je on grenko nasmehnil. Nato se je stisnil kar na tla, ona je pa legla z otrokom na prsah po pogradu.

Siva megla se je ocejala po drevju, ko sta premaknila samotežni izposojeni voziček in odpeljala svojo bedno brkljarijo izpod kostanja. On se je vpregel v ojnice, ona je tiščala in pazila na dete, ki je ležalo vrh cunj na vozičku. Čeprav sta bila zgodnja, so se Sibirci že vendar